

špilje v Škocijanskih jamah. Izven tega jamskega sistema podaja še materialno kulturo in stratigrafske podatke bližnjih jam: Luknje v Lazu, Jame I na Prevali in Pečine v Sependolu. Ostale jame, v prvotni študiji obširno opisane, navaja tu le poimensko.

S. Brodar-F. Leben

Georg Kossack, Südbayern während der Hallstattzeit. Römisch-Germanische Forschungen, Band 24. Berlin (Walter de Gruyter Verlag) 1959. Textband: VIII, 315 str., 48 sl., 5 tab. Tafelband: VI str., 156 tabel.

Leta 1959 smo dobili tri knjige, ki so postavile raziskovanje halštatske pe-riode na nove temelje: Kossackovo, ki jo tu ocenjujemo, Kromerjevo izdajo Hallstatta, najdišča, ki je dalo našemu obdobju poimenovanje, in Müller-Karpejevo Kronologijo kulture žarnih grobišč, ki zadeva naš čas sicer samo na začetku, pa vendar dovolj, da jo moramo tudi za probleme jugovzhodnega halštata nujno pritegniti. Kossackova knjiga je med temi najpomembnejša tako po širini problematike kot po novih problemih, ki jih postavlja in nanje odgovarja s suver-ernim obvladanjem gradiva in predvsem s prodorno mislijo zgodovinarja, ki se ni izgubil v svojih virih in našel v njih larpurlartistični užitek, ampak se vseskozi zaveda, da je njegov končni cilj zgodovina obdobja, ki ga obravnava.

Pot, ki jo pri tem uporablja, gre preko vprašanj kronologije (str. 12—56) — kronologija je torej izhodiščno in ne zaključno poglavje! — in se nato ustavi pri dveh središčnih problemih. Prvo obravnava pod naslovom, Temeljni naselitve v halštatskem času (str. 57—83), geografske danosti naselitve od klime in vege-tacije, surovin, ki jih je halštatski prebivalec imel na razpolago, prostora, ki si ga je izbral za bivanje, orisov poti in prometa, ki je prebivalce povezoval med seboj in s sosedi, do končnega vprašanja v tem poglavju, ali je prebivalec južne Bavarske svojim geografskim danostim podlegel, ali pa so imele večjo moč družbene silnice in kontakti s sosedi. Drugi središčni problem pa vidi avtor v tem, kako se je halštatska kultura južne Bavarske prilagodila danostim tal, kakšne so bile njene tehnične možnosti pri obvladanju narave, kako je svoja tehnična sredstva za doseg namenov uporabljala in kakšne družbene in gospodarske formacije so pri tem nastajale. Naštejmo vsaj naslov in podnaslove tega velikega in važnega poglavja (str. 84—126)! Pod glavnim naslovom Tehnične in kulturne pridobitve, njihove arheološke izrazne oblike in družbene posledice so pod-poglavja: 1. Stanovanjska kultura, naselja, obrambni sistem. 2. Pridobivanje hrane, živinoreja, promet. 3. Oborožitev, bojna tehnika. 4. Noša. 5. Način proiz-vodnje, delitev dela in delavnice. Zadnje podpoglavje pa obravnava nasproti tem tehničnim vprašanjem ekonomske in družbene probleme (Gospodarstvo, običaji, družbena in politična organizacija). Zarisana je torej zemlja, v kateri je tedanji prebivalec živel, in vse, kar mu je zemlja dajala, orodje, ki mu je bilo v borbi z njo na razpolago in ki si ga je v tem času znal ustvariti, stvaritve njegovega dela, kolikor nam je po arheološki metodi dosegljivo, in končno gospodarske in družbene oblike življenja, ki so zrasle v njegovi borbi z zemljo in okoljem. Obdana pa so ta vprašanja na eni strani z zgodovino dosedanjih raziskav in predvsem na koncu z obširnim katalogom (str. 151—275), seznamom najdišč in z registri (do str. 315). V posebni knjigi pa imamo slikovno gradivo in geografske karte, kjer je zbrano v 156 tabelah domala vse halštatsko gradivo južne Bavar-ske in kjer najdemo tudi kartografska ponazorila k izvajanju v tekstu. Ome-nimo vsaj načrte posameznih nekropol, geološke karte južne Bavarske, glavno karto najdišč in predvsem celo vrsto kart razprostranjenosti, od katerih so pre-nekatere važne tudi za slovenski halštat.

Zaključke svojega raziskovanja je avtor sam strnil v kratko poglavje Iz-sledki, kjer je še enkrat formuliral rezultate svojih raziskovanj na južnem Bavarskem. Južna Bavarska leži v senci treh velikih kulturnih halštatskih provin-c: zahodnoalpske, jugovzhodne alpske in prostora med Ennsom in Salzachom, važnim zaradi soli in križišča trgovskih poti. Kulturne spremembe so nastajale v sosednih provincah in s tem tudi zgodovinske spremembe. Južna Bavarska je nasproti svojim sosedom ohranila nespremenjene temelje svoje ekonomske eksistence, poljedelstva, živinoreje, načina naselitve, druga življenjska območja

ključen s časom okrog 490 in sega le v pokrajinah, ki ne poznajo horizonta knežjih zgodnjelatskih grobov, kot Ha D 5 še do srede petega stoletja, tako da je Ha D 5 v bistvu istočasen z Lt A po Reineckeju.

Na tem mestu nas predvsem zanima Kossackova datacija našega jugovzhodnoalpskega halštata. Kossack je sprejel Staretovo kronološko shemo Vač, vendar je vanjo prinesel precejšnje spremembe. Tako je razdelil Vače I na dve podstopnji, Vače Ia in Vače Ib, od katerih je prvo vključil še v kulturo žarnih grobišč, druga pa naj bi ustrezala njegovi Ha C 1. Vače II a ustreza Kossackovi stopnji Ha C 2 in le delno še tudi Ha D 1 (horizont grobov z oklepom iz Stične in Novega mesta), Vače II b pa ustreza tako stopnji Ha D 1 kot Ha D 2, ne da bi skušal Kossack tu podrobneje razdeljevati naše gradivo. Največjo spremembo pa je seveda Kossack vnesel v absolutno datacijo Staretovih skupin in s tem tudi v njegovo primerjalno kronologijo. Stopnja Vače I (= Ha B 3 in C 1) se konča s 650, Vače II a traja od 650 do 600 in morda še kako desetletje v šesto stoletje nasproti Staretovim 600—450. Po Staretovi formulaciji ustreza stopnja Vače II a srednjeevropski stopnji Ha D 1—3, po Kossacku pa gotovo pravilneje Ha C 2 in malenkostno še tudi Ha D 1. Vače II b pa je postavil Stare v čas 450—350, jo je torej primerjal z Lt A in B v srednjeevropskem smislu, medtem ko jo stavlja Kossack vzporedno s Ha D 1 in 2. V bistvu je torej Stare v svoji kronologiji Vač zastopal še mnenje, da je slovenski halštat retardirana provinca, medtem ko je pri Kossacku jasno prišlo do izraza, da je slovenski halštat vodilna kulturna provinca, ki predvsem ustvarja in daje in ne samo sprejema. Kossackovo prevrednotenje Staretove kronologije je vsekakor pozitivno in jo v dokaj podobni obliki zastopa sedaj tudi Stare sam, kot to nakazuje, vsaj za starejši čas, njegova kronološka tabela v Arh. vestniku 8, 1957, 254. Do podobnih rezultatov kot Kossack je prišel tudi avtor te ocene (cfr. Situla 1, 1960, 49 ss.). Vsekakor je Kossackova datacija v bistvu pravilna in obvezna, vse dokler ne bomo z izdajo novih katalogov in z novimi izkopavanji pridobili širše osnove za nova presojanja. Seveda pa Kossack za slovensko ozemlje ne rešuje vseh kronoloških problemov in se nekaterih sploh ne dotika. V Kossackovi dataciji je še vedno sporna delitev stopnje Vače I v dve podstopnji, ali povedano z drugimi besedami, sporna je še posebna stopnja med horizontom groba z antenskim mečem iz Podzemlja in horizontom grobov z oklepom iz Stične in Novega mesta. Njeno upravičenost za sedaj le bolj slutimo, konkretno z grobnimi celotami pa je še ne moremo dokazati. V tem je tudi razlika v datacijski shemi med Kossackom in Müller-Karpejem. Müller-Karpe stavlja horizont groba z antenskim mečem še v celoti v Ha B 3 in začenja Ha C horizont šele s horizontom stiško-novomeškega groba. Vprašanje bo lahko dokončno rešilo šele večje število grobnih celot, predvsem pa celotni izkop večje nekropole. Nekoliko labilen je postal s stopnjo Ha C 2 tudi prehod iz Ha C 2 v Ha D 1, ki ga bo treba postaviti na historične temelje, predvsem pa bo potreba še podrobno izdelati probleme kasno halštatske kulture na Slovenskem v času srednjeevropskega zgodnjega latena in eventualno njegovo življenje še v poznejšem času. Pri kronoloških problemih nam je le še omeniti, da dokazuje Kossack po Miložiču absolutni začetek Ha C 1 stopnje v zadnja desetletja pred 700 med drugim tudi s fragmentom bronaste skodele s plateninastim ornamentom, ki je bil izkopen v Ljubljani-SAZU v grobu 31 in ki je po Miložiču »zanesljiv grški import iz zadnje četrtine osmega stoletja«. Ta kronološki dokaz je zame dvomljive vrednosti. Prvič Miložič in Kossack ne prinašata nobenega dokaza za svojo trditev. Lahko sicer verjamemo Miložičevi avtoriteti, to je pa tudi vse. Za svojo trditev ni Miložič navedel niti ene paralele, niti povedal poti, po kateri naj bi grški import v tem času prišel v naše kraje. Drugič so bili fragmenti omenjene skodele raztreseni in je bil najden en konec v grobu 31, drugi pa nad grobom 57. Tretjič omenjena groba sploh ne predstavljata kakega tipičnega Ha C 1 horizonta. Četrtoč pa je grški import v tem času še popolnoma izoliran (po kakšnih poteh?), tako da tudi v pozitivnem primeru zaradi svoje osamljenosti nima toliko dokazne moči, da bi lahko nanj opirali absolutno kronologijo.

Ta kronološka vprašanja smo obravnavali širše le zaradi tega, ker nova Kossackova kronologija nadomešča sedaj Reineckeja in pri nas Hoernesa in korigira, kot smo videli tudi moderne poizkuse, tako pri nas Stareta. Ne bi pa

pa so se, kolikor se da to arheološko zajeti, spreminjala. Le tempo spreminjanja je bil različen.

V starejšem halštatu vidimo v naseljih kontinuiteto s prejšnjim obdobjem kulture žarnih grobišč. Zato menjava prebivalstva ni verjetna oziroma vsaj ni arheološko dokazljiva. Od predhodne kulture žarnih grobišč se halštatska kultura razlikuje le formalno-stilistično, le v redkih primerih tudi vsebinsko-funkcionalno. V to zadnjo spremembo sodi način pokopa, upeljava nove vrste konjske opreme in voza, pribora za pitje. Kolikor je starohalštatska kultura nadaljevanje tradicije, je južna Bavarska vključena v okvir zahodne halštatske kulture. Novosti pa so presenetljivo enotna last celotnega halštatskega prostora.

V mlajšem halštatu se naselitveni areal razširi. Tako dobimo sekundarni naselitveni prostor, ki je bil z vidika tradicionalnega poljedelstva in živinoreje manj ugoden, pač pa je boljše ustrežal novim gospodarskim potrebam po surovinah in trgovskih poteh, ki so sedaj nastale. V starejšem halštatu moramo imeti celotno južno Bavarsko za enoto provinco, sedaj pa lahko ločimo že tri kulturne province. Nasproti starejšemu halštatu so sedaj vplivi sosednjih kultur močnejši kot tradicija. Tako izginejo zadnji ostanki kulture žarnih grobišč, nove pridobitve pa so vzete dokaj enakomerno iz vseh vodilnih sosednjih provinc, tako iz zahodnoalpske, kakor tudi iz jugovzhodnoalpske, katere vplivi so poseben močni na začetku mlajše stopnje (Ha D 1). To so rezultati Kossackovih raziskovanj za južno Bavarsko. Ti rezultati pa daleč presegajo lokalni okvir ne samo zaradi metode, zaradi katere je avtor lahko prišel do svojih novih rezultatov, ampak tudi zaradi širine obravnavanja. Čeprav je v središču avtorjevega zanimanja južna Bavarska, je mogel priti do njene arheološke podobe po nič manj izčrpnem poznanju in analizah sosednjih halštatskih provinc, v katerih sencah, kot smo rekli, južna Bavarska živi. To pa ne pomeni nič drugega kot obravnavo celotne srednjeevropske halštatske kulture in njene problematike.

Kossackovo delo se izrazito deli v dva dela. Prvi, najobširnejši, v knjigi postavljen na drugo mesto, je kataloški in je nepogrešljiva osnova vseh avtorjevih izvajanj v prvem delu. Čeprav poudarek dela ni na njem, je že sam po sebi novost. To ni katalog v običajnem smislu besede, kjer se več ali manj na široko in podrobno opisujejo posamezni predmeti — tak opis je omejen na najnujnejše, ali pa je sploh izpuščen, in govori o predmetu predvsem risba v slikovnem zvezku z navedbo kraja, materiala in merila pod tabelo — ampak kompletan prikaz vseh arheoloških virov, združen z opisom načina pokopa in lege posameznih nekropol. Opis je razdeljen po najdiščih v posameznih političnih okrožjih. Pri vsakem posameznem najdišču je pridejano tudi značilno primerjalno gradivo za posamezne arheološke predmete, natančna datacija, vsa važnejša literatura in muzej, kjer se gradivo hrani. Že v katalogu torej najdemo vse tisto, v čemer se navadno izčrpavajo arheološke objave boljše vrste, stisnjeno skrajno ekonomično na ozek prostor in kljub temu podano pregledno. Kdor je imel opravka s takim delom, bo znal ceniti že dragoceno vrednost samega kataloškega dela. V njem je združena nemška solidnost in pridnost, preglednost in uporabnost s spoštovanja vrednim znanjem in obvladanjem gradiva.

Če je kataloški del omejen na obravnavano ozemlje južne Bavarske, pa črpa teoretični zgodovinski del res suvereno iz celotne srednjeevropske halštatske kulture. To dobro vidimo že v kronološkem poglavju.

Georg Kossack je v kronologiji pridržal Reineckejevo periodizacijo z dopolnitvami, ki jih je izdelal za zahodnoalpski kulturni krog Zürich za delitvijo mlajše halštatske stopnje v Ha D 1—D 3. Sam pa je razdelil tudi Ha C na dve podstopnji, Ha C 1 in Ha C 2. Absolutni začetek starejšega halštata je Kossack prestavil iz leta 800 (Reinecke leta 1911) oziroma 750 (Reinecke in drugi pozneje) na zadnja desetletja osmega stoletja oziroma na čas malo pred 700. Tako ostaja za posamezne stopnje čas le ene oziroma dveh generacij. Kljub temu lahko zasleduje Kossack dokaj prepričljivo omenjene časovne stopnje in podstopnje vse od zahodnega alpskega halštatskega kulturnega kroga, preko svoje Bavarske, jugovzhodnoalpskega kroga v Severno Italijo. V zvezi z etruščanskimi in sredno grškimi kulturami postavlja tudi absolutne temelje svoje kronologije, po katerih postavi začetek starejšega halštata, kot smo že omenili, nekaj pred 700, posamezne podstopnje pa trajajo približno 50 let, tako da je mlajši halštāt za-

hoteli s tem vzbujati videza, da so Kossackova kronološka razmišljanja središčni del knjige. Zelo dragocen del so in prepričani smo, da ga bo srednjeevropska halštatska kronologija tudi sprejela, toda podobno kot katalog so le v službi obeh središčnih poglavij, ki smo ju na kratko zarisali na začetku naše ocene.

Središčni poglavji sta novi po metodi in rezultatih. Tu je prvič uspel moderen poskus, priti do širših rezultatov po imanentnih poteh prazgodovinske arheologije. Pri tem je avtor seveda uporabljal vrsto pomožnih ved, od paleobotanike in geologije pa do primerjav z zgodovinskimi epohami in teoretičnih ugotovitev moderne gospodarske zgodovine in sociologije. S tem so bila hvalevredno prekoračena vrata prazgodovinske arheologije v tradicionalnem smislu, kjer gre pogosto vse bolj le za prikaz razširjenosti in starosti posameznih arheoloških oblik. Doslej so bili vsi taki prehodi neuspeli ali pa so se celo postavljali v službo dnevne politične ideologije, za kar imamo primer prav v Nemčiji (na primer Reinerth in njegova šola). Kossackov prehod v zgodovino in kulturno zgodovino je drugačne narave. Predvsem ga je napravil avtor, ki do natankosti pozna gradivo svoje vede in se docela tudi zaveda po naravi dane nezadostnosti arheoloških virov. Avtor je Merhartov učenec in je ves prežet s kritičnostjo in metodo šole. Vendar je tudi samostojen iskalec novih poti, ki čuti, da je pozitivistični oklep zgolj zgodovine materiala mogoče predreti in da ga je treba predreti. Seveda s tem pogosto stopiš tudi iz pozitivnih tal v hipotezo. Mislim, da je treba tvegati tudi to, saj je lahko hipoteza znanstveno plodnejša kot cela vrsta pozitivnih ugotovitev, ki se gibljejo na meji že znanega. Nemogoče je, da bi na tem mestu posamezna Kossackova izvajanja podvrgli podrobni kritiki, čeprav bi vsaka po svoje zaslužila podrobno obravnavo. Vrsta Kossackovih izvajanj nas prepriča, čeprav niso izpeljana na arheološko običajen način. Omenimo le duhovito in odlično napisana razpravljanja o konjski opremi, vozu, bojni opremi in bojni tehniki itd. V drugih seveda zopet bolj občutimo hipotetičnost, ki je pogosto pogojena po stanju raziskav, včasih pa že tudi po omejenih možnostih arheološke metode same po sebi. Pa tudi v takih primerih ne moremo avtorju odreči duhovite bistroumnosti in razgledanosti. Pikolovec bi lahko naštel tudi kake manjše pomanjkljivosti, n. pr. nepopolnosti v kartah razprostranjenosti. Toda take pomanjkljivosti tako rekoč nikoli ne spreminjajo teze, ki jo avtor želi z določeno karto pokazati. To se ponavlja še pogosto. Neredko čutimo, da ima avtor za svoje trditve v gradivu premalo dokazov in vendar je njegova teza notranje verjetna in vredna nadaljnjega raziskovanja.

Kossackova knjiga tako na eni strani združuje vse pozitivnosti Merhartove šole, na drugi pa že odpira pota v novo. Knjiga sama je že dragocen prispevek novih prizadevanj, prepričani pa smo lahko, da bo še dolgo ostala živa pobuda na tej novo odprti poti tudi za raziskovalca jugovzhodnoalpske halštatske kulture.

Stane Gabrovec

Karl Kromer, *Das Gräberfeld von Hallstatt. Mit Beiträgen von W. Ehgartner, A. Kloiber, F. Morton und F. Stroh.* Association Internationale d'Archéologie classique. Monographie I. Sansoni-Firenze 1959. Textband, (XVI) + 225 + (V) str., 45 tabel, 151 slik, 10 kart, 1 priloga. Tafelband. 260 tabel, 1 priloga.

Pred več kot 100 leti, od 1846 do 1865, je izkopal rudniški mojster J. G. Ramsauer v bližini solnega rudnika nad Hallstattom okoli 1000 prazgodovinskih grobov. S tem je bila dana mogočna vzpodbuda za nastanek prazgodovinske vede: kajti v tem času so bili v znanosti pojmi bronaste in železne dobe le še bolj mitološki in ne znanstveni, njuna starost pa je bila še celo zagrnjena v temo. Enajst let po končanih Ramsauerjevih izkopavanjih je Hans Hildebrand prvič znanstveno orisal pojem halštatske dobe in kulture, ki je danes trden in osnovni pojem srednjeevropske arheologije. Ko imamo sedaj pred seboj zbrano celotno gradivo, lahko tudi rečemo, da je bil srečno izbran in da v njem ni izražena le muhavost naključja.

Ramsauer je bil prvi, ki se mu mora Hallstatt zahvaliti za svoje ime. Druga sta Hildebrand in Sacken. Hildebrand je iz tega lokalnega imena naredil znan-